

DI TÍCH AN TOÀN KHU II Ở HUYỆN HIỆP HÒA, TỈNH BẮC GIANG

TRẦN MINH HÀ*

TÓM TẮT

Giới thiệu về "di tích An toàn khu II ở huyện Hiệp Hòa, tỉnh Bắc Giang". Định vị thể chiến lược quan trọng của khu II trong thời kỳ tiền Cách mạng tháng Tám, với những di tích cụ thể cùng những công trạng đặc biệt với cách mạng của người dân vùng đất này. Nổi lên với các di tích điểm: đình Chợ Vân, đình Vân Xuyên, đền Soi, đình Xuân Biều, nhà cụ Ngô Văn Đông, nhà cụ Ngô Văn Thấy, nhà cụ Nguyễn Văn Chế.

Từ khóa: An toàn khu; căn cứ/cơ sở cách mạng; nôi cách mạng.

ABSTRACT

About "Safety Zone II monument in Hiep Hoa district, Bac Giang province". Positioning the important strategic place of zone II during the August Revolution, with particular monuments along with special merits to the revolution of the people of this land. Emerged with monuments of Van Market Communal House, Van Xuyen Communal House, Soi Temple, Ngo Van Dong Family House, Ngo Van Thay Family House, Nguyen Van Che Family House.

Key words: Safe Zone; revolution base/grassroots; revolution birthplace.

Trước Cách mạng tháng Tám năm 1945, An toàn khu II (ATK II) huyện Hiệp Hòa là địa bàn quan trọng để Trung ương, Xứ ủy và Ủy ban Quân sự Cách mạng Bắc Kỳ tổ chức các lớp huấn luyện chính trị, quân sự cho các tỉnh. Đây cũng là nơi nuôi giấu, bảo vệ an toàn cho cán bộ cấp cao của Đảng thời kỳ đó. Từ năm 1938 đến 1945, các đồng chí: Trường Chinh, Hoàng Quốc Việt, Ngô Thế Sơn, Trương Công Lệnh, Lê Hoàng, Hà Thị Quế, Nguyễn Trọng Tĩnh, Nguyễn Thị Thuận, Lê Thanh Nghị... về đây tuyên truyền, gây dựng phong trào cách mạng, được nhân dân che chở, bảo vệ an toàn. Nhân dân các xã trong khu vực đã đoàn kết, anh dũng đứng lên đấu tranh chống kẻ thù xâm lược, góp phần làm nên cuộc tổng khởi nghĩa giành chính quyền trên cả nước nhanh chóng thắng lợi. Ngày 08/8/2012, Thủ tướng Chính phủ ra Quyết định số 1911/QĐ-TTg công nhận 16 xã của huyện Hiệp Hòa thuộc ATK II thời kỳ trước Cách mạng tháng Tám (gồm các xã: Đồng Tân, Thanh Vân, Hoàng Lương, Hoàng Thanh, Hoàng Vân, Hoàng An, Thái Sơn, Hòa Sơn, Quang Minh, Hùng Sơn, Đại

Thành, Hợp Thịnh, Mai Trung, Xuân Cẩm, Hương Lâm và Mai Đình) nhằm khẳng định đóng góp to lớn của nhân dân các xã ATKII, trong đó có hệ thống di tích ATKII Hiệp Hòa đối với sự nghiệp cách mạng của dân tộc. ATK II Hiệp Hòa là di tích lịch sử, cách mạng quan trọng. Đảng bộ và nhân dân tỉnh Bắc Giang nói chung và Đảng bộ, nhân dân huyện Hiệp Hòa nói riêng luôn tự hào về mảnh đất quê hương mình, nơi có những căn cứ địa quan trọng, những con người anh dũng kiên cường, không ngại hi sinh, chở che giúp đỡ cho cách mạng. Đây cũng là trách nhiệm của chính quyền và nhân dân địa phương trong việc bảo tồn, phát huy giá trị các di tích để cụm di tích ATKII Hiệp Hòa xứng đáng là điểm du lịch văn hóa, lịch sử cách mạng; nơi giáo dục truyền thống cách mạng cho thế hệ trẻ hôm nay và mai sau.

Trong thời kỳ tiền khởi nghĩa, Hiệp Hòa được coi là vùng đệm và là cửa ngõ, phen dậu án ngữ hai vùng chiến lược trọng yếu giữa châu thổ sông Hồng với vùng rừng núi Việt Bắc rộng lớn, vì từ đây có thể đi sang Bắc Ninh rồi về Phù Lỗ hoặc qua Đông Triều, tắt qua Nhã Nam sang Đình Cả để đi Bắc Sơn, đi Tuyên Quang hay sang Đồng Mỏ rồi lên

* Giám đốc Sở VH-TTDL Bắc Giang

Lạng Sơn. Vùng này lại là trung tâm chuyển tiếp giữa miền xuôi và miền ngược, vừa thuận tiện cho việc liên lạc với các tỉnh ở phía Bắc lại dễ dàng chỉ huy xuống phía Nam... Gắn liền với những dấu mốc lịch sử quan trọng này, trên mỗi làng xóm của Hiệp Hòa vẫn bảo lưu được hệ thống các di tích lịch sử, những địa điểm, cơ sở cách mạng có liên quan mật thiết đến thời kỳ tiền khởi nghĩa ở khu vực An toàn khu II mà nhân dân vẫn quen gọi là di tích ATK II Hiệp Hòa.

Di tích ATK II Hiệp Hòa là một hệ thống các di tích lịch sử, những địa điểm một thời là căn cứ, cơ sở cách mạng quan trọng của Trung ương Đảng, Xứ ủy Bắc kỳ, bao gồm 7 điểm di tích (đình Chợ Vân, đình Vân Xuyên, đền Soi, đình Xuân Biều, nhà cụ Ngô Văn Đông (Lý Đông), nhà cụ Ngô Văn Thấu (Đồ Ba), nhà cụ Nguyễn Văn Chế (Hạ) đã được Bộ Văn hóa - Thông tin (nay là Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch) xếp hạng di tích quốc gia theo Quyết định số 2754/QĐ-BVH, ngày 15/10/1994.

1- Đình Chợ Vân, thôn Hoàng Liên, xã Hoàng An, huyện Hiệp Hòa - nơi diễn ra các cuộc mít tinh lớn thời kỳ tiền khởi nghĩa (1945)

Đình Chợ Vân được khởi dựng từ thời Lê và đã qua nhiều lần tu sửa vào thời Nguyễn. Trước kia, đình có quy mô to rộng bề thế, kiến trúc nghệ thuật độc đáo. Phía trước đình là khu chợ Vân đông đúc nhộn nhịp vào dịp phiên. Tuy nhiên, đình đã giải hạ chỉ còn lại phần nền đình cùng những cây cổ thụ xung quanh. Năm 1985, Ủy ban nhân dân tỉnh Hà Bắc đã cho xây dựng Nhà lưu niệm cách mạng ATK II - Hiệp Hòa trên nền đất đình xưa để lưu giữ lại những kỷ vật và kỷ niệm một thời hoạt động cách mạng của các vị tiền bối trước khi giành chính quyền từ tay thực dân Pháp. Trong trí nhớ của người dân địa phương vào những năm 1944 - 1945, đình Chợ Vân là địa điểm quan trọng của ATK II. Tại đây, đồng chí đặc phái viên chính trị Lê Thanh Nghị và đồng chí Bí thư Ban cán sự Đảng bộ tỉnh Bắc Giang Nguyễn Trọng Tĩnh đã mở cuộc tuyên truyền xung phong vào ngày 15/3/1945, là ngày có phiên chợ nhằm phát động cao trào chống Nhật, cứu nước rộng rãi trong quần chúng. Ngày 16/3/1945, cũng tại ngôi đình này một cuộc mít tinh lớn đã được tổ chức, với sự tham gia của hàng ngàn tự vệ và quần chúng thuộc hai tổng Ngọc Vân và Ngọc Thành cùng ấp Ba Huyện. Những người dự mít tinh được nghe các chủ trương mới của Đảng, đặc biệt là chủ

trương “phá kho thóc giải quyết nạn đói”. Sau cuộc mít tinh, tự vệ chiến đấu và nông dân kéo đi phá kho thóc của đồn điền Cọ.

Khu đình Chợ Vân nay đã trở thành di tích lịch sử - cách mạng. Nhà trưng bày cũ đã được Nhà nước đầu tư xây dựng mới với tổng diện tích hơn 500m², kinh phí trên 2 tỷ đồng từ nguồn vốn Chương trình mục tiêu quốc gia của Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch. Tại đây, trưng bày các tài liệu, hiện vật, hình ảnh tiêu biểu liên quan đến phong trào cách mạng ở địa phương thời kỳ tiền khởi nghĩa. Đây là một trong những địa chỉ tham quan, giáo dục truyền thống lịch sử cách mạng có ý nghĩa quan trọng giúp thế hệ trẻ có những hiểu biết về lịch sử vẻ vang của vùng đất quê hương mình.

2- Đình Vân Xuyên, thôn Vân Xuyên, xã Hoàng Vân, huyện Hiệp Hòa - nơi mít tinh, tập trung lực lượng quần chúng đi khởi nghĩa giành chính quyền ở huyện Hiệp Hòa (1945)

Đình Vân Xuyên khởi dựng từ thời Lê Trung hưng. Di tích tọa lạc ở trung tâm của xóm Trung (1 trong 3 xóm của làng Vân Xuyên cổ). Di tích đã nhiều lần được tu sửa nhưng vẫn giữ được những nét kiến trúc cổ kính đặc trưng của ngôi đình vùng châu thổ Bắc Bộ... Đình có bố cục mặt bằng theo lối chữ đình, gồm tòa đại đình và hậu cung. Hiện đình còn bảo lưu được bộ khung gỗ lim chắc khỏe với nhiều nét kiến trúc nghệ thuật, các mảng trang trí điêu khắc đặc sắc mang đặc trưng phong cách thời Lê Trung hưng (thế kỷ XVII - XVIII). Đình thờ thánh Cao Sơn - Quý Minh và Đức thánh Tam Giang, truyền lại là những vị thánh có nhiều công lao với dân với nước trong việc đánh đuổi giặc ngoại xâm đem lại sự bình yên cho đất nước. Trong di tích còn lưu được nhiều tài liệu hiện vật cổ quý giá, như: thần tích, sắc phong, văn tế, câu đối, đại tự, hoành phi cùng nhiều đồ thờ tự khác. Cảnh sân đình là cây đa nhỏ - dấu ấn lưu niệm của đồng chí Trường Chinh, Tổng Bí thư của Đảng khi về thăm lại ATK- nơi đã một thời ông được những người dân địa phương che chở, cứu mang trong thời kỳ tiền khởi nghĩa trước năm 1945. Với bề dày lịch sử văn hóa và truyền thống cách mạng - nơi được mệnh danh là “Xóm Đỏ” thời kỳ tiền khởi nghĩa với hầu hết các gia đình đều là cơ sở cách mạng, di tích đình Vân Xuyên còn là nơi diễn ra nhiều sự kiện lịch sử nổi bật của Đảng, cách mạng, đại diện cho “Một tổng Hoàng Vân”, “An toàn khu” của Trung ương Đảng đầu tiên,

Bộ tham mưu chiến đấu của phong trào cách mạng Hiệp Hòa. Cũng từ “cái nôi cách mạng” này phong trào phát triển mạnh mẽ, là một trong những nơi khởi nghĩa giành chính quyền thắng lợi sớm nhất trong toàn tỉnh và trong cả nước (Xuân Biều ngày 12/3 và Vân Xuyên ngày 15/3/1945). Ngày 1/6/1945, tự vệ Hoàng Vân và Vân Xuyên cùng lực lượng vũ trang tỉnh Bắc Giang đã tập trung ở đình Vân Xuyên tiến vào cướp chính quyền ở huyện Hiệp Hòa là huyện được giải phóng sớm nhất trong Cách mạng tháng Tám năm 1945 của hai tỉnh Bắc Giang và Bắc Ninh.

3- *Đền Soi, thôn Vân Xuyên, xã Hoàng Vân, huyện Hiệp Hòa - địa điểm huấn luyện quân sự của cách mạng thời kỳ tiền khởi nghĩa*

Đền Soi nằm cách đình Vân Xuyên khoảng hơn 1km. Di tích nằm trên một bãi soi giáp mép nước sông Cầu, xung quanh cây cối ngút ngàn, đất bãi bồi bằng phẳng, rộng rãi, tạo nên một không gian đẹp với sông nước mây trời. Đền có lịch sử từ thời Lê, thờ Đức thánh Tam Giang truyền lại là những vị tướng tài của Triệu Quang Phục có công giúp vua đánh tan quân giặc Lương đem lại thái bình cho nhân dân.

Với vị trí tiếp giáp sông Cầu, có nhiều cây cổ thụ xung quanh nên đền Soi rất thuận tiện cho việc hội họp và có khả năng quan sát địch từ xa, vận động nhanh, bí mật, an toàn. Vì thế, Trung ương Đảng và Xứ ủy Bắc Kỳ cùng Ban cán sự Đảng của tỉnh Bắc Giang đã chọn nơi đây làm địa điểm mở các lớp quân chính đầu tiên của Đảng vào cuối năm 1940, tổ chức nhiều cuộc huấn luyện chính trị và quân sự cho cán bộ quân sự các tỉnh, chuẩn bị cho khởi nghĩa vũ trang giành chính quyền trong Cách mạng tháng Tám. Những lớp huấn luyện chính trị và quân sự ngăn ngày do đồng chí Tổng Bí thư Trường Chinh trực tiếp giảng dạy. Cũng tại nơi đây, đồng chí Trường Chinh được hai bố con ông Hương Linh chèo đò đưa qua sông nhanh chóng thoát khỏi vòng vây của địch. Nhiều người dân, nhiều gia đình bị kẻ thù khủng bố, tra tấn dã man, vẫn thà chết để bảo vệ an toàn cho cán bộ cách mạng, cho Đảng.

Từ năm 1943, khi Hoàng Vân - Vân Xuyên được Trung ương Đảng và Xứ ủy Bắc Kỳ chọn là ATK II, phong trào cách mạng ở đây phát triển mạnh mẽ. Tại đền Soi, những đơn vị tự vệ được đồng chí Hoàng Văn Thái, Lương Văn Chi trực tiếp huấn luyện (từ năm 1940), nay mở rộng và phát triển

thành lớp huấn luyện quân sự của Trung ương cho cán bộ các tỉnh về dự, trong đó có phương pháp vũ trang khởi nghĩa giành chính quyền, suốt từ tháng 7/1944 đến đầu năm 1945. Cũng trong thời gian này, Ban cán sự tỉnh Bắc Giang đã liên tiếp mở 20 lớp huấn luyện quân sự tại Hiệp Hòa, Yên Thế, Lục Nam, mỗi lớp có từ 20 đến 40 học viên, học trong vòng 20 ngày với nội dung huấn luyện khá hoàn chỉnh, như: nhiệm vụ, phương pháp công tác của quân đội cách mạng, phương pháp tác chiến, cách sử dụng vũ khí, khí tài, võ thuật... vô cùng ý nghĩa và hiệu quả với cuộc tổng khởi nghĩa năm 1945.

4- *Đình Xuân Biều, thôn Xuân Biều, xã Xuân Cẩm, huyện Hiệp Hòa - địa điểm mít tinh khởi nghĩa giành chính quyền đầu tiên trong Cách mạng tháng Tám*

Đình Xuân Biều là công trình tín ngưỡng có lịch sử lâu đời, nơi thờ Đức thánh Cao Sơn, Quý Minh và thánh Tam Giang. Tương truyền, đình Xuân Biều xưa có quy mô lớn, bề thế với tòa tiền tế 5 gian gỗ lim, có vọng cung để thờ thần, tiếp sau là nhà tòa đại đình 5 gian 2 chái với 4 mái đao cong. Trong đình có sàn gỗ lim, có những bức trang trí chạm khắc đẹp cùng một hậu cung để thờ Thánh. Trong kháng chiến chống Pháp đình bị hư hỏng, dân làng thu nhỏ đình lại thành một dãy 5 gian, xây tường hồi bit đốc trên nền đất đình xưa làm nơi thờ Thánh tôn nghiêm.

Trong những năm tháng sục sôi đấu tranh cách mạng, đình Xuân Biều là nơi diễn ra cuộc mít tinh và khởi nghĩa giành chính quyền đầu tiên trong Cách mạng tháng Tám năm 1945 ở Bắc Giang và của cả nước (ngày 12/3/1945), một sự kiện lịch sử quan trọng của Đảng bộ, nhân dân tỉnh Bắc Giang nói riêng và lịch sử đấu tranh cách mạng của Đảng Cộng sản Việt Nam nói chung. Đó là kết quả của sự lãnh đạo sáng suốt và kịp thời của Đảng, đồng thời cũng thể hiện truyền thống yêu nước và đấu tranh cách mạng kiên cường của nhân dân Xuân Biều. Sự kiện trọng đại này được ghi vào lịch sử đấu tranh cách mạng của Đảng Cộng sản Việt Nam, của Đảng bộ huyện Hiệp Hòa.

5- *Nhà cụ Ngô Văn Đông (Lý Đông), xã Hoàng Vân, huyện Hiệp Hòa - địa điểm mở Hội nghị quân sự Bắc Kỳ lần thứ nhất*

Ngoài những ngôi đình, đền là nơi diễn ra nhiều sự kiện lịch sử trong phong trào đấu tranh giải phóng dân tộc, những gia đình trong địa bàn ATKII cũng có những đóng góp quan trọng, trở thành

những cơ sở cách mạng tin cậy của Đảng và Trung ương. Tiêu biểu là nhà cụ Ngô Văn Đông (Lý Đông)- địa điểm tổ chức Hội nghị Quân sự Bắc Kỳ lần thứ nhất. Khi hoạt động quân sự và cao trào kháng Nhật cứu nước đang diễn ra sôi nổi, huyện Hiệp Hoà được Trung ương Đảng chọn làm nơi họp Hội nghị quân sự cách mạng Bắc Kỳ. Hội nghị do Ban Thường vụ Trung ương Đảng triệu tập, họp từ ngày 15/4 đến ngày 20/4/1945 tại nhà cụ Ngô Văn Đông (còn gọi là Lý Đông), làng Liễu Ngạn, tổng Hoàng Vân, huyện Hiệp Hoà, trong khu an toàn dự bị của Trung ương Đảng.

Hội nghị Quân sự cách mạng Bắc Kỳ là Hội nghị quân sự lớn đầu tiên của Đảng do đồng chí Tổng Bí thư Trường Chinh chủ trì và sự tham dự của các đồng chí Võ Nguyên Giáp, Chu Văn Tấn, Văn Tiến Dũng; các cán bộ lãnh đạo các chiến khu, cán bộ xây dựng kinh tế, hậu cần cho quân đội như đồng chí Lê Thanh Nghị, Trần Đăng Ninh, Bạch Thành Phong và các đại biểu du kích, tự vệ ở nhiều địa phương khác về dự. "Hội nghị đã quyết định thống nhất các lực lượng vũ trang thành Việt Nam giải phóng quân, phát triển các đội tự vệ vũ trang và tự vệ chiến đấu, mở trường đào tạo cấp tốc cán bộ quân sự, chính trị và xây dựng 7 chiến khu lớn trong cả nước, gồm 4 chiến khu ở Bắc Bộ, 2 ở Trung Bộ, 1 ở Nam Bộ" (*Năm mươi năm hoạt động của Đảng Cộng sản Việt Nam*, Nxb. Sự thật Hà Nội, năm 1979, tr. 79). Đây là Hội nghị quan trọng trong tiến trình Cách mạng tháng Tám năm 1945. Tại Hội nghị này, Trung ương đã đặt nhiệm vụ quân sự vào vị trí quan trọng đặc biệt, cấp thiết để tiến tới tổng khởi nghĩa giành chính quyền trong phạm vi cả nước.

6- Nhà cụ Ngô Văn Thấu (Đồ Ba), xã Hoàng Vân, huyện Hiệp Hòa - cơ sở cách mạng đầu tiên của ATK II Hiệp Hoà

Gia đình cụ Ngô Văn Thấu (hay còn gọi là Đồ Ba) là một gia đình nhà Nho, có tâm huyết, nhiệt tình yêu nước, được nhiều người kính nể và có uy tín rộng rãi trong vùng. Gia đình cụ ở trung tâm làng Vân Xuyên, nơi có vị trí vừa đảm bảo an toàn vừa thuận lợi cho công tác tuyên truyền, phát triển các cơ sở cách mạng trong làng, trong tổng và các vùng lân cận. Gia đình cụ đã trở thành cơ sở cách mạng đầu tiên ở ATK II của Trung ương Đảng và Xứ uỷ Bắc Kỳ, có vinh dự được tiếp đón đồng chí Hoàng Quốc Việt về hoạt động từ khi phong trào cách mạng đang ở giai đoạn "trúng nước".

7- Nhà cụ Nguyễn Văn Chế (Hựu), xóm Đá, thôn Vân Xuyên, xã Hoàng Vân, huyện Hiệp Hoà - nơi mở lớp huấn luyện chính trị của Đảng thời kỳ tiền khởi nghĩa (tháng 11 năm 1942)

Nhà cụ Nguyễn Văn Chế được Trung ương Đảng chọn làm nơi mở lớp huấn luyện chính trị cho cán bộ lãnh đạo ở các tỉnh Bắc Kỳ, do đồng chí Tổng Bí thư Trường Chinh trực tiếp giảng dạy (ngày 19/11/1942). Khoảng hơn 4h sáng ngày 21/12/1942, mật thám cùng lính huyện Hiệp Hoà bắt ngờ ập đến cơ sở. Phát hiện có giặc vây bắt, đồng chí Trường Chinh đã ra sau nhà cụ Chế, vượt rào theo luỹ tre ra Soi Quýt, để vượt sông Cầu sang cơ sở bên xã Tiên Thù (Phổ Yên - Thái Nguyên). Đến bến sông, đồng chí đã được ông lão đánh Hương Linh và cô con gái nhỏ, tên Vịnh, 12 tuổi, dùng thuyền chèo nhanh ra khỏi vùng địch vây ráp, khủng bố. Cũng chính từ đây, xóm Đá, Vân Xuyên trở thành Xóm Đò - một danh hiệu cao quý do các đồng chí lãnh đạo và cán bộ cách mạng hoạt động bí mật ở đây phong tặng là địa chỉ cách mạng tin cậy của Đảng và Trung ương.

Ngày 07/9/2012, Chủ tịch Ủy ban nhân dân tỉnh ban hành Quyết định số 1253/QĐ-UBND phê duyệt Đề án Đầu tư phát triển kinh tế - xã hội, bảo tồn, tôn tạo các di tích lịch sử tại các xã vùng ATK II huyện Hiệp Hòa giai đoạn 2013 - 2020. Khi các dự án của Đề án được triển khai thực hiện, cơ sở hạ tầng phục vụ sản xuất và đời sống của nhân dân được đầu tư xây dựng và hoàn thiện như công trình thủy lợi, giao thông, nhà văn hóa, điện, nước sạch, xử lý ô nhiễm môi trường... sẽ thúc đẩy tăng trưởng kinh tế của vùng, chuyển dịch cơ cấu kinh tế, tăng tỷ trọng ngành công nghiệp, dịch vụ; chuyển dịch mạnh mẽ cơ cấu cây trồng, vật nuôi, hình thành các vùng sản xuất tập trung chuyên canh sản xuất hàng hóa, tăng hiệu quả kinh tế trên một đơn vị diện tích; tạo điều kiện giao lưu, trao đổi hàng hóa với thị trường bên ngoài; phát triển du lịch và sản xuất kinh doanh, dịch vụ; tạo thêm việc làm, tăng thu nhập cho nhân dân trong vùng căn cứ Cách mạng. Bảo vệ và giữ gìn các di tích lịch sử cách mạng, thể hiện truyền thống của dân tộc ta luôn hướng về nguồn cách mạng./.

T.M.H

(Ngày nhận bài: 01/11/2016; ngày phản biện đánh giá: 09/11/2016; ngày duyệt đăng bài: 11/11/2016).